$$W=a(1-q) \quad (۵)$$

$$W=\frac{r}{1-a} \quad (۱۲)$$

۱) در هر دو رابطه بالا متغیر a وجود دارد و تغییرات W و W' (هر دو پارامتر، نسبت وام‌ها و اعتبارات در دو سناریوی مختلف را نشان داده و مفهومی یکسان دارند) رابطه مستقیم و هم جهتی با این متغیر دارند. روشن است که هر چه جذب وجوه و سپرده‌ها به سوی صندوق‌ها بیشتر شود، قدرت وام‌دهی آنها افزونتر می‌شود. اگر a و در واقع (1-a) را نمادی از میزان استقبال جامعه از سیستم بانکی و معرف درجه اعتماد به این مجموعه در نظر بگیریم، می‌توان گفت که این عامل تا حدود بسیار زیادی در اختیار خود بانک‌ها بوده و مقام نظارتی چندان تأثیری بر آن نخواهد داشت.

۲) در رابطه شماره ۵ عامل r و در رابطه شماره ۱۲ عامل q غایب هستند، علت هم به مفروضات مدل بر می‌گردد. متغیر اول (مجموع نرخ سپرده قانونی و نرخ ذخیره احتیاطی بانک‌ها) برای بانک‌ها و متغیر دوم (نرخ ذخیره احتیاطی صندوق‌های قرض‌الحسنه) برای صندوق‌ها عوامل محدود کننده قدرت وام‌دهی و خلق اعتبار آنها است. در سناریوی اول، چون سپرده‌گذاری اولیه و اعطای اعتبار از بانک‌ها شروع می‌شود، تغییرات r روی حجم اعتبارات بانکی اثر گذاشته و طبعاً در مرحله بعد، آن بخشی از این اعتبارات را که جذب صندوق‌ها شده و پایه‌ای برای وام‌دهی آنها می‌شود، متناسباً تحت تأثیر قرار می‌دهد و به همین جهت، W بدون تغییر باقی می‌ماند.

در سناریوی دوم، بر عکس چون سپرده‌گذاری اولیه در صندوق‌ها شده و آغازگر اعطای وام صندوق‌ها هستند، تغییرات q روی میزان وام‌های پرداختنی صندوق‌ها و به تناسب آن روی بخشی از وام‌ها که جذب بانک‌ها شده و منابع اعتباری آنها را تأمین می‌کند، مؤثر بوده و با وجود تغییرات حجم وام‌های صندوق‌ها و اعتبارات بانک‌ها نسبت آنها به یکدیگر بدون تغییر باقی می‌ماند. اگرچه استفاده از ابزار تغییر نرخ سپرده قانونی در زمان اجرای سیاست پولی انقباضی در پاره‌ای از اوقات ممکن است به دلیل وجود ذخایر مازاد و استفاده بانک‌ها از این ذخایر، تأثیر مورد نظر بانک مرکزی را نداشته باشد، اما مجری سیاست پولی ممکن است از ابزارهای کمی کنترل[۵] مستقیم (تعیین سقف و حدود اعتبارات برای بانک‌ها) به منظور تأمین اهداف سیاست‌های پولی استفاده کند، در حالیکه این ابزارها برای کنترل اعتبارات صندوق‌های قرض‌الحسنه فاقد کاربرد است. حتی ممکن است این صندوق‌ها به دلیل خارج بودن از حیطه نظارتی و احساس آزادی عمل بیشتر، با کاهش نرخ ذخیره احتیاطی خود به قیمت افزایش منابع برای اعطای وام، با افزایش ریسک نقدینگی روبرو شده و در شرایط بحرانی به دام ورشکستگی بیفتند. بدین ترتیب، ملاحظه می‌شود که عامل (r) اگرچه در اختیار مقام نظارتی است، تغییرات آن به دلیل وجود نهادهای خارج از نظارت و همچنین، به دلیل وجود عامل (q) که آنهم در اختیار مقام نظارت کننده نیست، نمی‌تواند نتایج مورد انتظار را داشته باشد.

۳) رابطه مستقیم و هم جهت بین نسبت اعتبارات W' و نرخ سپرده قانونی و نرخ ذخایر احتیاطی بانک‌ها (r) از نکات جالب توجه در رابطه شماره ۱۲ است. در حالیکه افزایش نسبت سپرده قانونی و به تبع آن، کاهش حجم اعتبارات و حجم نقدینگی یکی از ابزارهایی است که برای اجرای سیاست پولی انقباضی در دست بانک مرکزی است، استفاده از این ابزار در صورت حضور نهادهای پولی خارج از نظارت بانک مرکزی صرفاً موجب کاهش اعتبارات بانکی شده و اعتبارات و وام‌های نهادهای خارج از نظارت (در صورت ثابت بودن سایر شرایط) بدون تغییر مانده و در نتیجه، نسبت وام‌های این نهادها به اعتبارات بانکی افزایش می‌یابد و در واقع، فقط بخشی از نظام پولی و مالی تحت تأثیر قرار می‌گیرد و نه همه آن.

۴) به عنوان آخرین نتیجه می‌توان گفت که شاید نگرانی مقامات پولی و اقتصادی کشور در خصوص فقدان نظارت بر تعاونی‌های اعتبار و صندوق‌های قرض‌الحسنه چندان بیجا نباشد.

■

فقر و مشکل دریافت قرض‌الحسنه

پای صحبت کسانی که قرض‌الحسنه می‌دهند و کسانی که می‌گیرند

اشرف محمدنیا

○ قرض‌الحسنه پرداختی بانک‌ها یا صندوق‌های قرض‌الحسنه، به مثابه داروی مسکنی است که موقتاً مشکل افراد را حل می‌کند.

پرداخت وام به صورت «قرض‌الحسنه» یکی از سنت‌های نیکو و روش‌های کارآمد در جامعه اسلامی است که از دیرباز در کشور ما مورد توجه قرار داشته است و ردیابی این سنت در تاریخ معاصر نشان می‌دهد که از سی و دو سال پیش فعالیت صندوق‌های قرض‌الحسنه در کشور از تهران شروع شد و تعداد این صندوق‌ها به سرعت افزایش یافت و به ۲۰۰ صندوق در سراسر کشور رسید. پس از پیروزی انقلاب اسلامی هم سنت زیبای قرض‌الحسنه بیشتر مورد توجه نیکوکاران و افراد خیر

قرار گرفت و به مرور بر تعداد این صندوق‌ها افزوده شد، به طوریکه هم اکنون تعداد صندوق‌های قرض‌الحسنه را تا ۳۰۰۰ صندوق هم شمارش یا برآورد کرده‌اند.

البته توجه به سنت قرض‌الحسنه با هدف رفع نیازهای فوری افراد کم درآمد و نیازمند جامعه و جلوگیری از گسترش ربا و نزول‌خواری، فقط به ایجاد و گسترش صندوق‌های قرض‌الحسنه خلاصه نشد، بلکه پس از پیروزی انقلاب اسلامی و دولتی شدن بانک‌ها و حذف عملیات ربوی در آنها، قانون عملیات بانکی بدون ربا هم به میدان آمد و مطابق ماده ۱۵ فصل سوم آیین‌نامه اجرایی عملیات بانکی بدون ربا، بانک‌ها ملزم به جذب منابع برای پرداخت قرض‌الحسنه شدند.

اما اینکه بانک‌ها و صندوق‌های قرض‌الحسنه - و اخیراً هم شرکت‌های تعاونی اعتبار - تا چه اندازه توانسته‌اند در راه این هدف گام بردارند، موضوع گزارشی است که از نظر شما می‌گذرد.

همه به دنبال وام

چهره غمگین جوان توجه هر بیننده‌ای را به خود جلب می‌کند. دست‌هایش را به هم می‌مالد، سر خود را پایین انداخته و در کنار مسوول شعبه برای چندمین بار راجع به چگونگی و شرایط گرفتن قرض‌الحسنه ازدواج سوال می‌کند. گویا خود او هم می‌داند که تعداد جوانان متقاضی وام ازدواج کم نیستند...

زنی به همراه کودک خردسالش در مقابل باجه قرار می‌گیرد و با شرمندگی سوال می‌کند: آقا ببخشید، آیا می‌توانم مبلغی وام بابت اجاره خانه بگیرم؟ تحویلدار با سر به سوی مسوول شعبه اشاره می‌کند و می‌گوید: بفرمایید پیش آقای ... مسوول شعبه، ایشان شما را راهنمایی می‌کنند. زن در حالیکه نور امیدی در چشمانش برق می‌زند، به سوی میز مسوول شعبه به راه می‌افتد و...

پیرمردی عصا زنان وارد بانک می‌شود و مستقیماً سراغ مسوول بخش اعتبارات را می‌گیرد، و وقتی به میز مسوول اعتبارات شعبه می‌رسد، با نگاهی مملو از درد و رنج و بدبختی می‌گوید: آقا ببخشید، همسرم در بیمارستان بستری است و برای عمل جراحی او مبلغ... پول خواسته‌اند. آیا می‌توانم وام درمان بگیرم؟

اما پاسخ مسوول شعبه به اکثر مراجعه کنندگان فقط یک جمله است: "متأسفانه، اعتبار نداریم!"

حال، به سراغ یکی از مسوولان شعبه یکی از بانک‌ها می‌رویم و در خصوص علت عدم پرداخت قرض‌الحسنه به مشتریان می‌پرسیم. وی می‌گوید: با توجه به روند رو به رشد جمعیت و نیازهای نامحدود انسان‌ها، و از طرفی، با نظر به اینکه اکثر مردم در زیر خط فقر بسر می‌برند، طبیعی است که در شرایط فعلی نه تنها بانک‌ها، بلکه اشخاص حقیقی و حقوقی دیگر هم نمی‌توانند پاسخگوی نیازهای ضروری مردم باشند. اگر تا دیروز نیاز ما فقط به آب و نان و مسکن خلاصه می‌شد، امروزه با توجه به وسعت نیازها و احتیاجات ضروری، مردم حتی در زمینه ثبت‌نام فرزندان خودشان هم دچار مشکل هستند و لذا بانک‌ها نمی‌توانند پاسخگوی تمام متقاضیان وام باشند.

وی می‌افزاید: متأسفانه، نگرش فعلی جامعه نسبت به قرض‌الحسنه هم چندان محکم و استوار نیست، به طوریکه هر وقت از قرض‌الحسنه صحبت می‌شود، فوراً گرفتن وام به ذهنمان خطور می‌کند.

وی در ادامه سخنانش، پرداخت قرض‌الحسنه به نیازمندان را راه حل واقعی مشکلات مردم در جامعه ندانست و افزود: پرداخت‌های قرض‌الحسنه بانک‌ها یا صندوق‌های قرض‌الحسنه به مثابه داروی مسکنی است که موقتاً مشکل افراد را حل می‌کند، اما مجدداً مشکلات از جای دیگر بروز می‌کنند. پس باید فکر اساسی کرد و اقتصاد یک ملت را به حال تعادل در آورد و هزینه‌ها و درآمدها را متعادل کرد تا فرد بتواند نیازهایش را خودش رفع کند، وگرنه پرداخت تنها قرض‌الحسنه چارهٔ کار نیست.

مسوول اعتبارات یک شعبه بانک دیگر در همین مورد می‌گوید: روزانه ما با تعداد بسیار زیادی از مردمی روبه‌رو هستیم که با مشکلات مختلفی دست به گریبان هستند و درخواست قرض‌الحسنه می‌نمایند، اما آنچه مسلم است، بانک‌ها از جهت اعطای تسهیلات از محل سپرده‌های قرض‌الحسنه با محدودیت‌هایی روبه‌رو هستند و نمی‌توانند از آن حد تعیین شده فراتر روند، چنانکه بر اساس مقررات بانک‌ها تنها می‌توانند حداکثر ۱۰ درصد از کل تسهیلات اعطایی سالانه خود را در قالب قرض‌الحسنه وام بدهند، و آن هم به شرطی صورت می‌گیرد که حجم ریالی این ۱۰ درصد از ماندهٔ حساب‌های قرض‌الحسنه موجود بیش‌تر نباشد. علاوه بر این، طبق قانون عملیات بانکی و جدول مجاز قانونی و اختیارات مربوط به آن، ۳۰ درصد از مجموعهٔ قرض‌الحسنه‌های جمع‌آوری شده به عنوان سپرده قانونی از سوی بانک مرکزی جذب می‌شود. وی اضافه کرد: با این مقررات و با توجه به محدودیت بودجه، مسلماً بانک‌ها نمی‌توانند پاسخگوی همه متقاضیان وام باشند.

صندوق‌های قرض‌الحسنه و اعطای وام به نیازمندان

و اما از بانک‌ها که بگذریم، نوبت به صندوق‌های قرض‌الحسنه می‌رسد. صندوق‌های قرض‌الحسنه از عناصر بازار غیرمتشکل پول و سرمایه‌اند که اعتبارهای مصرفی را به صورت قرض‌الحسنه در اختیار متقاضیان قرار می‌دهند. شاید در سی و دو سال پیش که اولین صندوق‌های قرض‌الحسنه در کشور ایجاد شدند، کسی گمان نمی‌کرد که دامنه فعالیت این صندوق‌ها بدین شکل گسترش یابد و تعداد آنها به رقم ۳۰۰۰ صندوق در کشور برسد، اما نگاهی به پیشینه و روند تکاملی این صندوق‌ها نشان می‌دهد که دامنه فعالیت این صندوق‌ها بسیار وسیع است و روز به روز هم گسترش یافته است. این صندوق‌ها به پرداخت انواع مختلفی از وام‌ها مشغولند و گستره‌ای از نیازهای مردم در امور ازدواج، کشاورزی، دامداری، ساخت و تعمیر ساختمان، ایجاد مراکز فرهنگی، کلوب‌های ورزشی،

○ درست است که دریافت قرض‌الحسنه از طریق صندوق‌های قرض‌الحسنه سهل‌تر از بانک‌هاست، اما مبلغ وام اعطایی آنها نمی‌تواند پاسخگوی نیاز افراد باشد.

○ با توجه به روند رو به رشد جمعیت و نیازهای نامحدود و فزاینده آنها، طبیعی است که نه تنها بانک‌ها، بلکه اشخاص حقیقی و حقوقی دیگر هم نمی‌توانند پاسخگوی نیازهای ضروری مردم باشند.

درمانی، تحصیل و... را پوشش می‌دهند و اگر در چارچوب خود حرکت کنند و دست به اعمال خلاف قانون و خلاف منطق وجودی خود نزنند، مسلماً نقش موثری را در جامعه ایفا خواهند کرد.

اینک به سراغ عده‌ای از وام گیرندگان این صندوق‌ها می‌رویم و نظر آنها را در همین ارتباط جویا می‌شویم. رضا صلاحی، کارمند یک سازمان دولتی به مشکلات حقوق‌بگیران و درآمد پایین کارمندان اشاره می‌کند و با توضیح این مطلب که برای گذران مخارج زندگی شغل دوم نیز دارد، می‌افزاید: با وجود تمام دوندگی و تلاش‌هایم برای گذران زندگی، در بسیاری از موارد، قادر به پاسخگویی به هزینه سرسام‌آور فعلی نیستم و لذا در مواقعی ناچارم که وامی را از طریق صندوق‌های قرض‌الحسنه دریافت کنم. وی می‌افزاید: درست است که دریافت قرض‌الحسنه از طریق این صندوق‌ها سهل‌تر از بانک‌ها است، اما مبلغ وام‌های اعطایی اصلاً متناسب با میزان تورم در جامعه نیست و مبلغ پایین آن‌ها نمی‌تواند پاسخگوی نیاز افراد باشد.

پریوش معصومی، دانشجوی کارشناسی ارشد که چندین مرتبه هم از طریق صندوق‌های قرض‌الحسنه وام دریافت کرده است، در مورد این صندوق‌ها می‌گوید: تاکنون، چندین مرتبه از طریق صندوق قرض‌الحسنه توانسته‌ام وام‌هایی را برای تحصیل دریافت کنم، اما به هر حال، گرفتن این وام‌ها هم روال خاص خود را دارد. یکی از این موارد، مربوط به معرف مورد تأیید صندوق است و در صوت موافقت او، وام تعلق می‌گیرد. مساله بعدی، مبلغ این وام‌هاست که ناچیز است. همچنین، مبلغ اقساط بعضی از این صندوق‌ها بسیار بالا است و با توجه به اینکه این وام‌ها را اکثراً افراد کم درآمد دریافت می‌کنند، مسلماً پرداخت این اقساط برای آنها مشکل است.

خانم شراره کلامی هم خانم خانه‌داری است که برای دریافت وام به یکی از صندوق‌های قرض‌الحسنه مراجعه کرده و از پایین بودن میزان وام این صندوق گله می‌کند. وی می‌افزاید: یکی دیگر از مشکلات دریافت وام از این صندوق‌ها، این است که فرد حتماً باید چک ارایه دهد، در حالیکه ممکن است همه متقاضیان نتوانند چک ارایه کنند و بهتر بود که سفته را نیز قبول می‌کردند. وی اضافه می‌کند: از همه مهمتر اینکه، برای دریافت این وام‌ها گاه زمانی طولانی نوبت‌بندی می‌کنند و برای کسی که نیازمند است، این زمان بسیار طولانی است.

حال به سراغ مسوول یکی از صندوق‌های فعال در سطح کشور می‌رویم و در ارتباط با فعالیت‌های صندوق‌های قرض‌الحسنه نظر یکی دو تن از مسوولان را جویا می‌شویم.

صندوق قرض‌الحسنه سیدالشهدا(ع) با بیش از بیست سال سابقه و با سرمایه اولیه ۵۰ میلیون ریال، سال‌هاست که با هدف خدمت به مردم و کمک به نیازمندان کار می‌کند و از بدو تأسیس، صندوق‌هایی را نیز در مناطق محروم کشور از قبیل افسریه تهران، زاهدان، یزد، اراک، قرچک ورامین، حصارک کرج، مشهد، اصفهان و کرمان تأسیس کرده و فعالیت‌های متعددی را در قالب ایجاد مراکز فرهنگی، کلوب‌های ورزشی، اعطای وام برای جمایت از مؤلفان و محققان، ازدواج، بیماری و پرداخت بدهی به انجام رسانده و اخیراً نیز در سطح وسیع‌تر جوانانی را که قصد برگزاری مراسم جشن عروسی دارند، در زمینه‌های مختلف یاری می‌دهد.

آقای گلشن، بنیانگذار و مدیر عامل صندوق قرض‌الحسنه سیدالشهدا(ع) هدف از ایجاد این صندوق را دستگیری از نیازمندان و محرومان و جلوگیری از سوق یافتن افراد نیازمند به سمت رباخواران توصیف کرده و با اشاره به گرفتاری‌ها و مشکلات افراد جامعه، می‌گوید: در حال حاضر، با توجه به مشکلات اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی، نیازهای افراد در حال گسترش است و این خود بر توان موسسات خیریه تأثیر گذاشته و از توان پاسخگویی به متقاضیان می‌کاهد. لذا با توجه به فراوانی نیازها و کثرت گرفتاری‌ها، تمام توان خود را در جهت کمک به افراد نیازمند بکار بسته‌ایم، اما با توجه به انبوه مشکلات جوانان، در حال حاضر بیشتر هم و غم خود را به این امر معطوف کرده‌ایم.

خانم گلشن، از اعضای هیأت امنای این صندوق نیز با اشاره به افراد نیازمندی که روزانه برای حل مشکلات خود به این صندوق مراجعه می‌کنند، توان صندوق‌های قرض‌الحسنه را در برابر شمار زیاد مراجعه کنندگان محدود دانست و اضافه کرد: متأسفانه، در حال حاضر، به سنت قرض‌الحسنه به عنوان یک سنت پسندیده و خیرخواهانه کمتر توجه می‌شود. از سوی دیگر، با تبلیغات زیادی که بانک‌ها برای جذب سپرده‌های قرض‌الحسنه بکار می‌گیرند، بخش اعظم این گونه سرمایه‌ها به سوی بانک‌ها سرازیر می‌شود، لذا گرایش افراد برای سپرده‌گذاری در صندوق‌ها کمتر است، این در حالی است که مراجعه کنندگان این صندوق‌ها روز به روز بیشتر می‌شوند و واقعاً توان پاسخگویی به همه آنها نیست. وی اضافه کرد: افراد نیازمند در جامعه زیاد هستند، پس باید دولت فکر اساسی برای حل این مشکلات بکند.

ختم کلام

در هر حال، قرض‌الحسنه به عنوان یکی از رفتارهای خوب و پسندیده جایگاه ویژه‌ای در کشور دارد و مخصوصاً در این زمان و در این شرایط، ضرورت ایجاد و فعالیت این صندوق‌ها در جامعه انکارناپذیر است، اما آنچه مسلم است، این است که وجود و فعالیت این صندوق‌ها باید در حدود و در چارچوب بازار پولی کوتاه‌مدت باشد و کانون نظارتی مشخصی هم برای آنان در نظر گرفته شود تا ضمن یاری دادن به صندوق‌ها، بر چگونگی عملکرد آنها نظارت داشته باشد و از تخلفات احتمالی برخی از صندوق‌های قرض‌الحسنه یا شرکت‌های تعاونی اعتبار جلوگیری کند و نگذارد که برخی افراد سودجو از عنوان مقدس قرض‌الحسنه سوء استفاده کنند و به غارت و چپاول پس‌اندازهای کوچک مردم بپردازند.

از طرف دیگر، دولتمردان کشور هم باید برای حل مشکلات اقتصادی کشور چاره‌ای بیندیشند و با اتخاذ سیاست‌های مناسب و با کاربرد ابزارهای گوناگون، شرایط پویایی اقتصاد و تأمین رفاه عمومی را فراهم آورند. ■

○ نقش مفید صندوق‌های قرض‌الحسنه یا شرکت‌های تعاونی اعتبار غیرقابل انکار است، به شرط آنکه در چارچوب‌های قانونی خود حرکت کنند و بر عملکرد آنها نظارت شود و از سوءاستفاده‌ها و اعمال خلاف جلوگیری به عمل آید.